

LBRIS

We know
books

Jenny Odell

Cum să nu faci nimic

*Economia atenției
și capcanele ei*

Traducere din engleză și note de
OANA PASCU

CURTEA VECHÉ

Cuprins

INTRODUCERE

Cum să supraviețuiești utilității 9

CAPITOLUL 1

Argumente în favoarea nimicului 33

CAPITOLUL 2

Imposibilitatea de a te retrage 75

CAPITOLUL 3

Anatomia refuzului 125

CAPITOLUL 4

Exerciții de atenție 173

CAPITOLUL 5

Ecologia străinilor 221

CAPITOLUL 6

Restabilirea temeiului gândirii 263

CONCLUZIE

Demontarea manifestului 311

Mulțumiri 341

Note 343

Indice 361

INTRODUCERE

Cum să supraviețuiești utilității

Mântuirea se conservă într-o crăpătură mică
din continuumul de catastrofe.

Walter Benjamin¹

Nimic nu este mai greu de făcut decât să nu faci nimic. Într-o lume în care valoarea ne este stabilită de productivitate, mulți dintre noi simțim că fiecare minut ne este acaparat, optimizat sau considerat resursă financiară de către tehnologiile pe care le utilizăm zi de zi. Ne folosim timpul liber pentru evaluări numerice, interacționăm cu versiuni algoritmice ale oamenilor din jur, ne creăm și ne conservăm stiluri personale. Unii simt un fel de satisfacție inginerească de pe urma eficientizării și diseminării în rețea a întregii lor experiențe trăite. Cu toate acestea, persistă o neliniște asociată suprastimulării și incapacității de a menține un șir al gândurilor. Deși este greu de identificat înainte de a dispărea în spatele ecranului care îți distrage atenția, această senzație este, de fapt, presantă. Încă recunoaștem că multe dintre lucrurile care dau sens vieții izvorăsc din accidente, întreruperi și întâlniri fericite, din

acel „timp liber“ pe care perspectiva mecanicistă asupra experiențelor încearcă să-l elimine.

În 1877 încă, Robert Louis Stevenson numea starea de a fi ocupat un „simptom al lipsei de vitalitate“ și observa că există „un fel de morți-vii abia conștienți de faptul că trăiesc, exceptând momentele în care desfășoară activități convenționale“². Și, la urma urmei, avem o singură viață de trăit. În dialogul „Despre scurtimea vieții“, Seneca descrie oroarea de a privi în urmă și de a conștientiza că viața ne-a scăpat printre degete. Cam la fel te simți și după ce îți dai seama, cu stupeoare, că ai pierdut o oră pe Facebook.

„Privește înapoi în amintire și vezi [...] cât de mulți au fost cei care te-au jefuit de viață, fără ca tu să îți dai seama ce pierzi, cât de mult timp s-a dus în suferință vană, bucurie prostească, patimă lacomă și în vorbe lingușitoare, cât de puțin timp ți-a rămas pentru tine din propriul tău timp; îți vei da seama că mori înainte de vreme.“³

La nivel colectiv, miza este și mai mare. Suntem conștienți de faptul că trăim în vremuri complexe care necesită raționamente și conversații complexe și că acestea, la rândul lor, necesită un timp și un loc care nu sunt de găsit. Confortul conectivității fără limite a acoperit nuanțele conversațiilor personale, eliminând în acest proces foarte multe informații și contexte. Într-un ciclu nesfârșit în care comunicarea încetează și timpul reprezintă bani,

există tot mai puține momente în care putem evada și tot mai puține căi prin care să ne găsim unii pe alții.

Având în vedere cât de greu supraviețuiește arta într-un sistem care apreciază doar rezultatul final, miza este și una culturală. Ceea ce au în comun credința neo-liberală, tehnocrată în stilul Manifest Destiny* și cultura lui Trump este lipsa de răbdare față de orice este nuanțat, poetic sau mai puțin evident. Aceste „nimicuri“ nu pot fi tolerate, deoarece nu pot fi utilizate sau însușite și nu dau rezultate concrete. (În acest context, dorința lui Trump de a opri finanțarea agenției National Endowment for the Arts** nu mai pare deloc surprinzătoare.) La începutul secolului al XX-lea, pictorul suprealist Giorgio de Chirico a anticipat o îngustare a orizontului activităților „neproductive“, precum observația. El scrie:

„Când ești pus în fața acestei lumi care devine tot mai materialistă și mai pragmatică, îți dai seama că, în viitor, contemplarea unei societăți în care cei care trăiesc pentru plăcerile minții nu vor mai avea dreptul la un loc sub soare nu va mai constitui o idee excentrică.

* Apărut în 1845, Manifest Destiny este un concept conform căruia Statele Unite erau menite (de către Dumnezeu) să-și extindă dominiul și să implementeze democrația și capitalismul pe tot continentul Americii de Nord. Acesta a fost utilizat și pentru a justifica îndepărtarea forțată a amerindienilor și a altor grupuri din locurile lor de bastină.

** National Endowment for the Arts este o agenție independentă a guvernului SUA care oferă sprijin și finanțare pentru proiecte artistice.

- Scriitorul, gânditorul, visătorul, poetul, metafizicianul, observatorul [...], cel care încearcă să rezolve o ghicitoare sau să-i judece pe alții vor deveni personaje anacronice, menite să dispară de pe fața pământului, asemenea ihtiozaurilor și a mamușilor.⁴

Cartea aceasta este despre cum să-ți păstrezi acest loc sub soare. Este un ghid ilustrat despre cum să nu faci nimic, iar asta ca act de rezistență politică față de economia atenției*, cu tenacitatea acelor proprietari chinezi de case care refuză să-și vândă proprietățile pentru a fi demolate și a face loc unei autostrăzi. Îmi doresc acest lucru nu doar pentru artiști și scriitori, ci și pentru oricine vede viața ca fiind *mai mult decât un simplu instrument* și, ca atare, un lucru care nu poate fi îmbunătățit. Un simplu refuz îmi motivează argumentul: refuzul de a crede că locul și timpul prezente și persoanele care te înconjoară nu sunt de ajuns. Platformele precum Facebook și Instagram funcționează ca niște baraje care fac bani de pe urma interesului nostru firesc față de viețile celorlalți și de pe urma nevoii noastre eterne de apartenență la o comunitate, punând stăpânire pe și profitând de cele mai profunde dorințe ale noastre, ducând astfel la frustrare. Solitudinea, observația și simpla conviețuire ar trebui văzute nu doar ca scopuri în sine, ci și ca drepturi inalienabile ale oricărei ființe suficient de norocoase să fie în viață.

* Principiul de bază al economiei atenției este că nivelul de atenție de care beneficiază un obiect este un produs, o sursă de valorizare.

Faptul că „nimicul“ pe care îl propun eu reprezintă un nimic doar din perspectiva productivității capitaliste explică ironia că o carte intitulată *Cum să nu faci nimic* este, într-o anumită măsură, un plan de acțiune. Îmi doresc să identific o serie de mișcări: 1) o renunțare, asemănătoare mișcării *drop out*^{*} din anii '60; 2) o mișcare laterală spre lucrurile și oamenii din jurul nostru; și 3) o mișcare descendentă pentru găsirea locului potrivit. Dacă nu suntem vigilenți, modelul actual al tehnologiei ne va pune piedici la fiecare pas, creând deliberat ținte false de introspecție, curiozitate și o dorință de a aparține unei comunități. Atunci când oamenii tânjesc după orice fel de evadare, merită să-ți pui întrebarea: Ce ar însemna „întoarcerea la glie“^{**}, dacă am considera acea glie locul în care ne aflăm în prezent? Ar putea „realitatea augmentată“^{***} să însemne pur și simplu să renunți pentru scurt timp la telefon? Și ce (sau cine) se află în fața ta atunci când lași, în cele din urmă, telefonul din mână?

* *Turn on, tune in, drop out* („Pornește, ascultă, renunță“) este sloganul consacrat al lui Timothy Leary, psiholog și scriitor american, renumit pentru susținerea drogurilor psihedelice. Inițial, s-a considerat că îndemnul la renunțare făcea referire la renunțarea la sistemul de învățământ, dar ulterior, Leary a susținut că făcea referire la renunțarea la conformitate.

** În engleză, *back to the land* se referă la o mișcare caracterizată prin auto-suficiență, autonomie și comunitate locală, prin care oamenii reîncep să-și cultive singuri hrana.

*** Realitatea augmentată reprezintă o tehnologie nouă care combină elemente din lumea reală cu elementele din lumea virtuală.

Această carte încearcă să identifice niște izvoare ascunse de ambiguitate și ineficiență în peisajul tot mai extins al determinismului neoliberal. În era Soylent*, asta reprezintă o masă care cuprinde patru feluri de mâncare. Dar, deși sper că invitația de a te opri din ce faci sau de a încetini ritmul îți va oferi o oarecare ușurare, nu vreau ca acest lucru să se reducă la o simplă retragere de weekend sau la o simplă lucrare privind creativitatea. Scopul practicii de a nu face nimic nu este să ne întoarcem la locul de muncă pregătiți să fim mai productivi, ci să punem sub semnul întrebării ceea ce percepem în momentul de față ca fiind productiv. Evident, argumentul meu este anti-capitalist, mai ales în ceea ce privește tehnologiile care încurajează o perspectivă capitalistă asupra timpului, spațiului, sinelui și comunității. În același timp, argumentul meu ține de istorie și de mediu: consider că prin redirecționarea și concentrarea atenției, va crește și nivelul de conștientizare a contribuției la istorie și la o comunitate mai-mult-decât-umană. Din perspectivă socială sau ecologică, obiectivul final al practicii de „a nu face nimic” este acela de a forța individul să nu se mai concentreze asupra economiei atenției, ci asupra domeniului public, fizic.

Nu sunt împotriva tehnologiei. La urma urmei, există anumite forme de tehnologie – de la instrumentele care ne permit să observăm natura până la rețelele de socializare

* Companie americană care produce înlocuitoare pentru hrana obișnuită, în general pe bază de pudră solubilă.

necomerciale, descentralizate – care ne pot situa mai deplin în prezent. Mă opun mai degrabă modului în care platformele corporatiste ne cumpără și ne vând atenția, precum și modelelor de tehnologie și utilizărilor acestora, care promovează o definiție limitată a productivității și ignoră aspectele locale, fizice și poetice. Mă îngrijorează efectele pe care le au rețelele de socializare și caracteristicile acestora, care provoacă dependență, asupra exprimării – inclusiv asupra dreptului de a nu te exprima. Dar personajul negativ în acest caz nu este neapărat internetul sau ideea de rețele de socializare, ci logica invazivă a rețelelor de socializare *comerciale* și stimulentele financiar al acestora de pe urma menținerii noastre într-o stare de neliniște, invidie și distracție profitabilă. Mai mult decât atât, aceste platforme dezvoltă cultul individualității și al stilului personal, afectându-ne atât percepția despre sine în mediul offline, cât și pe cea despre locurile în care trăim.

Dat fiind că insist pe ideea de a ne concentra asupra locului în care ne aflăm și a momentului prezent, este important pentru mine ca această carte să aibă la bază Regiunea Golfului San Francisco*, locul în care am crescut și în care locuiesc și acum. Această regiune este renumită pentru două lucruri: companiile de tehnologie și splendoarea naturală. Aici poți ajunge cu mașina, pe

* Regiune care cuprinde estuarele San Francisco, San Pablo și Suisun Bay.

Sand Hill Road, de la birourile societăților cu capital de risc, din partea de vest până la pădurea de brad roșu de pe coastă cu priveliște spre mare sau poți ieși din campusul Facebook direct într-o mlaștină sărată plină de păsări de coastă. Când eram mică și locuiam în Cupertino*, mama mă lua uneori cu ea la biroul ei de la compania HP (Hewlett Packard). Acolo, am avut ocazia să încerc la un moment dat o versiune timpurie a ochelarilor de realitate virtuală. Desigur că îmi petreceam mult timp la calculator când mă aflam acolo, dar erau și zile în care mergeam cu familia în drumeții lungi printre stejarii și brazii roșii de coasta din Big Basin** sau de-a lungul stâncilor din San Gregorio State Beach***. Vara, mergeam deseori în tabără în munții Santa Cruz****, unde mi s-a întipărit pentru totdeauna în minte numele *Sequoia sempervirens* (brad roșu de coastă).

Eu sunt și artistă, și scriitoare. La începutul lui 2010, din cauză că mă foloseam de calculatoare pentru a-mi crea arta și poate și din cauză că locuiam în San Francisco, am fost etichetată ca aparținând categoriei atotcuprinzătoare denumite „artă și tehnologie“. Dar singurul meu interes pentru tehnologie viza modul în care aceasta ne-ar putea da mai mult acces la realitatea fizică, căreia îi sunt cu adevărat loială. Astfel, am

* Oraș din Comitatul Santa Clara, California.

** Big Basin Redwoods este cel mai vechi parc de stat din California.

*** San Gregorio State Beach este o plajă de stat din apropierea Orașului San Gregorio, California.

**** Lanț muntos din centrul și nordul Californiei.

ajuns să fiu pusă într-o situație stranie, pentru că eram invitată la conferințe despre tehnologie, deși eu preferam să observ păsări în natură. Și acesta este doar unul dintre aspectele ciudate ale experienței mele de a fi „la mijloc”. În primul rând, sunt metisă și, în al doilea rând, creez artă digitală despre lumea fizică. Am fost artist în rezidență în locuri extrem de ciudate, precum Recology SF* (cunoscut sub denumirea de „groapa de gunoi”), San Francisco Planning Department** și Internet Archive***. În tot acest timp, am avut o relație de tip dragoste și ură cu Silicon Valley****, sursa nostalgiei mele față de copilărie și a tehnologiei care a creat economia atenției.

Uneori este bine să fi prins la mijloc, chiar dacă este un inconvenient. Multe dintre ideile de la baza acestei cărți sunt rezultatul anilor în care am predat arte plastice și în care am argumentat importanța acestora în fața studenților de la Stanford, specializați în proiectare și inginerie, dintre care mulți nu le vedeau rostul. Singura excursie pe teren pe care o organizez în cadrul cursului de proiectare digitală este o simplă drumeție și, uneori, îi rog pe studenții mei să iasă afară, la aer și să nu facă

* Companie de gestionare a deșeurilor din San Francisco.

** Departamentul de Urbanism din San Francisco.

*** Bibliotecă digitală americană non-profit care oferă acces gratuit la cărți, filme și muzică, precum și la un număr mare de pagini de internet arhivate.

**** Regiune din sudul Regiunii Golfului San Francisco, considerată centrul mondial al tehnologiei și inovației.

nimic timp de 15 minute. Sunt conștientă că acestea sunt strategiile mele de a insista pe un anumit subiect. Trăind între munți, în această cultură antreprenorială, hiperaccelerată, nu pot să nu mă întreb: Ce înseamnă să crezi lumi digitale, în contextul în care lumea reală ni se năruie dinaintea ochilor?

Activitățile puțin stranii pe care le organizez la curs izvorăsc și din îngrijorările mele. Văd foarte multă energie, intensitate și neliniște în rândul studenților și al cunoscuților mei. Văd oameni prinși nu doar în capcana notificărilor, ci și a mitului productivității și progresului, care nu doar că nu sunt capabili să se relaxeze, dar nici nu sunt conștienți de lumea din jur. În plus, în vara în care am scris această carte, am fost martora unor incendii mistuitoare, care păreau să nu se mai stingă. Acest loc, asemenea celui în care te afli tu acum, vrea să fie auzit și sunt de părere că ar trebui să-l ascultăm.

Să începem cu dealurile cu vedere spre Oakland, orașul în care locuiesc în prezent. Oakland este renumit pentru doi arbori. Primul este „Jack London Tree“, un stejar gigantic de pe coastă, situat în fața Primăriei, care a reprezentat și sursa de inspirație pentru logoul în formă de arbore al orașului. Al doilea este mai puțin cunoscut, fiind ascuns printre dealuri. Acesta a fost poreclit „Bunicul“ și „Bătrânul Supraviețuitor“, deoarece este singurul brad roșu primar rămas în picioare. Acest arbore sequoia reprezintă o reminiscență miraculoasă, veche de 500 de ani, a